

نوع‌شناسی رفتارهای ناپایدار بهره‌برداران زراعی شهرستان کرمانشاه

امیرحسین پیرمرادی^۱، *فرحناز رستمی^۲، عبدالحمید پاپ‌زن^۳

۱. دانشجوی دکتری توسعه کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه رازی کرمانشاه

۲. استادیار گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه رازی کرمانشاه

۳. دانشیار گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه رازی کرمانشاه

(دریافت: ۱۳۹۶/۱۱/۰۷ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۷/۰۴)

Typology of Unsustainable Behaviours of Agricultural Stakeholders in Kermanshah Province

Amir Hossein Pirmoradi¹, *Farahnaz Rostami², Abdolhamid Papzan³

1. Ph.D. Student of Agricultural Development, Faculty of Agriculture, Razi University, Kermanshah, Iran

2. Assistant Professor of Agricultural Extension and Education Department, Razi University, Kermanshah, Iran

3. Associate Professor of Agricultural Extension and Education Department, Razi University, Kermanshah, Iran

(Received: 2018.01.26

Accepted: 2018.09.25)

Abstract:

The destructive effects of the environment, the reduction of human health and other living organisms, and the food security crisis, is one of the most important issues facing the global community, which has attracted the attention of many researchers. The question is whether the nature of self-farming alone is responsible for all such destructive effects, or is the actions of actors within the agricultural system stimulating and exacerbating these unsustainable effects? So, in the present study, we try to investigate the unsustainable Behaviours of farmers in Kermanshah using qualitative study on the typology and depth of the event. In this regard, the studied samples were farmers and experts in agriculture and environmental Jihad, which according to the number of villages (10 districts) were selected through purposeful sampling (chain type). The number of participants in this study were 33. Data Collected from interviews and focus group discussion continues until theoretical saturation has been achieved. Validity and reliability of the results were confirmed by the plurality of data and feedback from the participants. Aggressive unsustainable Behaviour was extracted in 8 main themes. Relationships among these Behaviours are also displayed using the C-map software. Investigations and interviews provided a researcher with a new picture of unsustainable agronomic Behaviour and uncovered the fact that unsustainable agronomic Behaviours were influenced by the conditions, factors and different intrinsic and extrinsic factors.

Keywords: Behaviour Identify, Farmers' Behaviour, Unstable, Kermanshah, Cmap Software.

چکیده:

آثار مخرب زیست‌محیطی، کاهش سلامتی انسان و دیگر موجودات زنده و بحران امنیت غذایی، یکی از مهم‌ترین مسائل پیش‌روی جامعه جهانی می‌باشد که ذهن بسیاری از محققان را به خود مشغول ساخته است. سؤال اینجاست که آیا طبیعت خود کشاورزی به‌تنهایی مسئول این همه اثرات مخرب است یا اینکه رفتار کنشگران درون نظام کشاورزی، محرک و تشدیدکننده این اثرات ناپایداری است؟ لذا در پژوهش حاضر، سعی بر آن است که با استفاده از مطالعه کیفی به نوع‌شناسی و عمق رویداد رفتارهای ناپایدار بهره‌برداران زراعی شهرستان کرمانشاه پرداخته شود. در این راستا نمونه‌های مورد مطالعه، کشاورزان و کارشناسان اجرایی جهاد کشاورزی و محیط‌زیست بودند که با توجه به تعداد دهستان‌ها (۱۰ دهستان)، از طریق نمونه‌گیری هدفمند (از نوع زنجیره‌ای) انتخاب گردیدند. تعداد مشارکت‌کنندگان این پژوهش ۳۳ نفر بودند. به‌منظور گردآوری داده‌ها از مصاحبه عمیق و گروه‌های متمرکز بهره گرفته شد و فرایند جمع‌آوری داده‌ها تا رسیدن به اشباع تئوریک ادامه پیدا کرد. روایی و پایایی نتایج، توسط روش تکنرگرایی داده‌ها و بازخورد از مشارکت‌کنندگان مورد تأیید قرار گرفت. رفتار ناپایدار زراعی در قالب ۸ تم اصلی استخراج شد. روابط موجود در بین این رفتارها نیز با استفاده از نرم‌افزار Cmap نمایش داده شد. بررسی‌های به‌عمل آمده و گفت‌وگوهای صورت گرفته، تصویری جدیدی از رفتار ناپایدار زراعی در اختیار محقق قرار داد و پرده از این حقیقت برداشت که رفتارهای ناپایدار زراعی تحت تأثیر شرایط، عوامل و محرک‌های درونی و بیرونی مختلفی به وجود می‌آیند.

واژه‌های کلیدی: رفتارشناسی، رفتار کشاورزان، ناپایداری، کرمانشاه، نرم‌افزار Cmap.

مقدمه

نظام‌های کشاورزی، در واقع نوعی از نظام‌های انسانی هستند. بنابراین «آنچه پایدار خوانده می‌شود» یک مفهوم ارزش - نهاد^۱ است (Karami & Mansoorabadi, 2008) که بر پایه تغییرات در ارزش‌ها، نگرش‌ها و رفتار کشاورزان، مدیران و سایر ذی‌نفعان شکل می‌گیرد و ناپایداری نظام‌های کشاورزی نیز ریشه در رفتارهای ناپایدار این کنشگران دارد. فشارهای خارجی ناشی از برخی محرک‌های جمعیتی، اقلیمی و اقتصادی بر کشاورزی و بر نوع رفتار کشاورزان (Prrety, 1995) و نقش عوامل سرمایه فرهنگی، همبستگی اجتماعی، مشارکت اجتماعی، دانش زیست‌محیطی، آموزش‌های اجتماعی، فرهنگی، زیست‌محیطی و هویت فرهنگی بر حفاظت از محیط‌زیست تأثیر دارد (Kiany Salmi & Shaterban, 2018). لذا این موضوع که زارعان به دنبال حداکثرسازی منافع اقتصادی‌شان بوده و حاضرند تولید محصولات زراعی خود را به هر قیمتی افزایش دهند؛ درحالی‌که جامعه به دنبال کاهش اثرات مخرب زیست‌محیطی می‌باشد (Shooshtarian et al., 2010) منجر به بروز رفتارهای ناپایداری در میان زارعان شده است (Afsari et al., 2014; Bos et al., 2007). این نشان‌دهنده این است که ریشه مشکلات و بحران‌های زیست‌محیطی، رفتار انسان‌ها است (Veisi, 2018)، چون آنها هستند که تصمیم می‌گیرند که چه محصولاتی را در چه زمین‌هایی و با چه روش‌هایی کشت کنند (Ribes & Sumner, 2007).

بنابراین ناپایداری کشاورزی امروزه به صورت رفتارهای ناپایدار کشاورزان ظهور پیدا می‌کند. رفتارهای ناپایداری مشاهده‌شده در کشورهای درحال توسعه در مقایسه با کشورهای توسعه‌یافته به دلیل افزایش مصرف و در دسترس بودن انواع آفت‌کش‌ها و علف‌کش‌ها و همچنین نبود ضوابط قانونی منسجم در حمایت از کشاورزی پایدار از میزان بروز بالایی برخوردار است (Aminizade, 2015; Abasizadeh, 2012; Ghanavati et al., 2012).

موارد بحث شده نشان می‌دهد که اهمیت توجه به رفتار کشاورزان به عنوان کنشگران اصلی نظام کشاورزی در مباحث پایداری و ناپایداری در بسیاری از مطالعات مشاهده‌شده و مورد تأکید قرار گرفته است (Kings, 2014; Loloie et al., 2014) و تاکنون اکثریت محققین به بررسی پایداری

کشاورزی و عوامل مؤثر بر پایداری یا رفتار پایدار کشاورزان پرداخته‌اند، ولی کمتر پژوهشی به مطالعه رفتارهای ناپایداری پرداخته است. درحالی‌که شاید بتوان با شناخت این رفتارها، آنها را اصلاح نمود و در جهت حرکت به سمت پایداری گام برداشت. از طرفی پژوهشگران متعددی بیان داشته‌اند که تغییر رفتار کشاورزان و بهره‌برداران کشاورزی بیشترین منافع زیست-محیطی را به دنبال دارد (Daae & Boks, 2014; McMahon & Bhamra, 2012)؛ بنابراین نگرش مثبت به یک اقدام می‌تواند در شکل‌گیری و تقویت آن رفتار تأثیرگذار باشد. این نگرش مثبت سبب می‌شود که فرد از تئوری اقدام منطقی پیروی نماید و در مورد رفتار موردنظر هیچ‌گونه استدلالی نداشته باشد. از این رو می‌توان اکثر قریب به اتفاق رفتارهای خودسرانه به دلیل وجود نگرش مثبت بهره‌بردار به آن می‌باشد (borges & lansenik, 2016) چراکه رفتار پایداری و حفاظت محیط‌زیستی روستائیان بر مبنای تئوری رفتار برنامه‌ریزی‌شده است (Safa et al., 2018).

لذا ضروری است که رفتارهای ناپایدار بررسی شود. اهمیت پایداری و کمبود مطالعات در زمینه ناپایداری، محقق را بر آن داشت تا به نوع‌شناسی رفتارهای ناپایدار بهره‌برداران زراعی بپردازد. با استناد به پژوهش‌های انجام‌شده، دلیل ناپایداری زراعی در ایران را می‌توان در جنبه‌های مختلف مدیریت تولید و مصرف محصولات کشاورزی یافت که همانند بسیاری از کشورهای درحال توسعه، رفتارهای ناپایدار کشاورزان، موجب چالش‌های جدی در بخش کشاورزی شده است که در صورت ادامه این روند می‌تواند پیامدهای منفی زیست‌محیطی داشته باشد و در وسعت بیشتر خسارات جبران‌ناپذیری به اقتصاد ملی و بین‌المللی وارد سازد (Karimi Dehkordi et al., 2014, Arab Khadri, 2014, Madadi & Nikpour, 2013, Kochaki et al., 2013). بر اساس بررسی‌ها علت استفاده یا عدم استفاده از علف‌کش‌ها توسط کشاورزان ارگانیک‌کار و متعارف، اعتقادات آنها معرفی شده است که ارگانیک‌کارها، عدم استفاده از آفت‌کش‌ها و علف‌کش‌ها را دلیل اصلی پایداری کشاورزی خود می‌دانند (Kings, 2014). همچنین، استفاده غیر ایمن از آفت‌کش‌ها، نگرش و اعتقادات نادرست کشاورزان در مورد سمی بودن آفت‌کش‌ها، فقدان توجه به پیشگیری‌های امنیتی، خطرات زیست‌محیطی و فقدان اطلاعات بیان شده است (Raksanam et al., 2012; Ghasemi & Karami, 2009).

سوق می‌دهد. مولر (۱۹۹۸) در پژوهشی پایداری کشاورزی را در منطقه کاستاریکا، در سه سطح کرت، خانوار زارع و حوزه آبریز مورد ارزیابی قرار داده است. تحلیل نتایج این پژوهش نشان داده است که شاخص‌های تنوع زیستی و برگشت‌پذیری در وضعیت ناپایداری قرار داشته‌اند (Muller, 1998).

بورتون^۳ (۲۰۰۴) به این نتیجه دست یافت که ارزش‌های اجتماعی در رویکردهای رفتاری نقش گسترده‌ای دارد. به طوری که بهره‌برداران الگوهای اجتماعی متفاوت از هم دارند. حبیبی و مصطفی‌زاده^۴ (۲۰۱۷) نیز بیان کردند که بین دانش و رفتار زیست‌محیطی ارتباط معناداری وجود ندارد و در این زمینه متغیرهای میانجی‌گر مهم دیگری از جمله ارزش‌های فایده‌گرایانه، مذهبی، طبقه اجتماعی، جنسیت و غیره نیز می‌توانند نقش تأثیرگذاری در این زمینه داشته باشند.

ویرنیک و همکاران^۵ (۲۰۱۳) در مطالعه خود نشان دادند که افراد در رده‌های سنی متفاوت عکس‌العمل‌ها و رفتارهای مختلفی را در خصوص پایداری زیست‌محیطی انجام می‌دهند. از طرفی نوروزی و حیاتی^۶ (۲۰۱۵) نیز به این نتیجه دست یافتند که فشارهای اقلیمی باعث اختلال در ترکیب نهاده‌ها و تنوع در معیشت و درآمد می‌شود که این امر موجب اختلال در فرایندهای آهسته نوسازی معیشت روستایی شده و در آینده منجر به فقر پایدار خواهد شد.

چن و همکاران^۷ (۲۰۱۲) در مطالعه خود تحت عنوان معیشت پایدار و مدیریت اجتماع‌محور منابع جنگلی چین: تغییر و بهبود پایداری معیشت را بر اساس، مدیریت منابع جنگلی توسط جامعه محلی و دولتی در چین تجزیه و تحلیل کرده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که تحت همکاری دولت و ساکنان جامعه محلی، توسعه هماهنگ، بهبود معیشت پایدار و حفاظت از منابع جنگلی، روندی مهم در آینده خواهد بود که باعث تغییر در وضعیت معیشت و بهبود آن می‌شود.

عباسی زاده و همکاران^۸ (۲۰۱۲) نیز تصدیق می‌نمایند که بین پایداری اجتماعی، اقتصادی و اکولوژیکی با سال‌های تحصیل ارتباط وجود دارد. آنان تأکید می‌نمایند تحصیلات به علت نقش مؤثری که در افزایش آگاهی و کسب مهارت درباره روش‌های مدیریت پایدار و همچنین افزایش احتمال پذیرش

بر اساس بررسی‌ها کرمانشاه از نظر شاخص‌های پایداری منابع طبیعی، ابعاد اقتصادی، محیط‌زیست، پایداری وضعیت جوامع روستایی و پایداری علوم، آموزش و مدیریت کشاورزی، ناپایدار بوده و دارای وضعیت پایداری کشاورزی ضعیف می‌باشد (Kochaki et al., 2013; Abasizadeh Ghanavati et al., 2012). به‌گونه‌ای که آمارهای موجود نمایانگر آن است که شهرستان کرمانشاه علی‌رغم سطح زیر کشت بالا (۶/۸۷ درصد (۸۱۳۲۷۴ هکتار) فعالیت‌های زراعی در سال زراعی ۹۳-۱۳۹۲) از نظر تولید محصولات زراعی در مقایسه با استان‌های کشور از عملکرد پایینی برخوردار می‌باشد (Ministry of Agricultural Jihad, 2014) که این پژوهش سعی دارد با بررسی رفتار کشاورزان علت آن را جویا شود. بدین جهت در این پژوهش رفتارهای ناپایداری بهره‌برداران زراعی شهرستان کرمانشاه مورد بررسی قرار گرفته است. تاکنون مطالعات متعددی در زمینه رفتارهای ناپایدار بهره‌برداران صورت گرفته است که این مطالعات هم به صورت کلی و هم تخصصی ابعاد رفتارهای ناپایدار را نیز بیان کرده است.

پرانیتواتاکول و همکاران^۱ (۲۰۰۱) جهت سنجش ارزیابی پایداری کشاورزی منطقه‌ای در شمال تایلند، از روش تحلیل شاخص‌های پایداری استفاده کرده‌اند. آنها پایداری کشاورزی را در سه سطح مختلف خانوار، دهکده و حوزه آبریز ارزیابی کرده‌اند. یافته‌های این پژوهش نشان داده است که کمیت مواد غذایی، پایداری شاخص کشاورزی و اندازه زمین هر خانوار، مالکیت زمین و کمبود آب از ناپایدارترین شاخص‌های کشاورزی در منطقه مورد مطالعه بوده‌اند.

عباسی زاده قنوتی و همکاران (۲۰۱۲) بیان کردند که رفتارهای ناپایداری جهت کسب منفعت و سود بیشتر شکل گرفته است که در این نوع رفتار، بهره‌بردار عموماً به دلیل کسب درآمد افزون‌تر با شیوه‌ای افراطی به بهره‌برداری از منابع تولید می‌پردازد و یا اینکه با اتخاذ مشاغل دیگر یا اجاره دادن اراضی خود سعی می‌کند منافع بیشتری را کسب کند (Abasizadeh Ghanavati et al., 2012).

همچنین فنتون و همکاران^۲ (۲۰۰۰) در مطالعه خود نشان دادند که ویژگی‌های مالی زارع می‌تواند در تصمیم‌گیری زارع تأثیرگذار باشد و بهره‌بردار را به سمت رفتار پایدار و یا ناپایدار

3. Burton

4. Habibi & MostafaZadeh

5. Wiernik et al.

6. Noroozi & Hayati

7. Chen et al.

8. AbasizadehGhanavati et al.

1. Praneetvatakul et al.

2. Fentona et al.

فناوری دارد می‌تواند منجر به حفظ محیط‌زیست و اکوسیستم مزرعه شود.

قربانی و حسین زاده^۱ (۲۰۱۱) به این نتیجه دست یافتند که رفتارهای ناپایدار در بین بهره‌برداران زراعی به دلیل بی‌سوادی و کم‌اطلاعی آنهاست و دسترسی به منابع اطلاعاتی می‌تواند سبب کاهش این رفتارها شود.

سجاسی قیداری و همکاران^۲ (۲۰۱۳) در مطالعه خود تحت عنوان اولویت‌بندی راهبردهای توسعه معیشت پایدار روستایی با مدل ترکیبی سوات تاپسیس فازی (مطالعه موردی: شهرستان خداآبند) به این نتیجه دست یافتند که با توجه به تمرکز راهبردهای اول، دوم و سوم حاصل از تلفیق نظرات هر دو گروه نمونه‌های مطالعاتی، راهبرد کانونی برای اقدام توسعه راهبردهای معیشت پایدار، راهبرد تهاجمی است.

عادلی ساردوئی^۳ (۲۰۱۱) در مطالعه خود بیان می‌کند که مالکیت خصوصی با پایداری عملیات کشاورزی مزارع ارتباط دارد به طوری که زارعی که مالک زمین خود هستند از قدرت تصمیم‌گیری و آزادی عمل بیشتری نسبت به سایر اشکال بهره‌برداری از زمین برخوردارند.

جهان امروز با چالش‌هایی از قبیل افزایش بیماری‌های متعدد، نابودی اکوسیستم‌های طبیعی و عوارض فراوان زیست-محیطی روبروست که در نتیجه رفتارهای ناپایداری مانند مصرف بی‌رویه نهاده‌های شیمیایی و اصلاحات غیرمسئولانه ژنتیکی در کشاورزی متعارف به وجود آمده است (Rafiee, 2014).

روش‌شناسی پژوهش

مطالعه حاضر با استفاده از مطالعه کیفی به نوع‌شناسی رفتارهای ناپایدار بهره‌برداران زراعی در شهرستان کرمانشاه پرداخته است، لذا تعریف عملیاتی، رفتار ناپایدار را می‌توان مجموعه‌ای از اقدامات، رویه و روش‌هایی دانست که سبب تخریب محیط‌زیست و منابع طبیعی شده و نسل‌های آینده و کنونی را با چالش‌های عظیمی در امر زراعت و بهره‌برداری از زمین روبرو خواهد ساخت. از آنجا که شهرستان کرمانشاه دارای ۱۰ دهستان می‌باشد، با یاری گرفتن از کارشناسان، از روش نمونه‌گیری هدفمند^۴ (از نوع زنجیره‌ای^۵) به شناسایی این افراد

اقدام شد. علاوه بر افراد معرفی شده، از کارشناسان اجرایی جهاد کشاورزی و محیط‌زیست که سال‌ها با بهره‌برداران زراعی سروکار داشته‌اند، نیز به‌عنوان افراد کلیدی مصاحبه‌هایی به عمل آمد. بعد از مراجعات و تماس‌های مکرر و ایجاد اعتمادسازی اولیه، از جمع کثیر افراد شناسایی شده تنها ۳۳ نفر حاضر به مشارکت در جریان تحقیق شدند. در جدول ۱ لیست افراد مورد مطالعه با ذکر جزئیات آمده است.

بعد از شناسایی افراد مورد مطالعه محقق سعی نمود به تعیین سؤال‌ها و محدوده گام اول پژوهش بپردازد. دو سؤال کلی که در این زمینه تدوین شد عبارت‌اند از:

«چه نوع رفتارهای ناپایدار زراعی در بین بهره‌برداران مورد مطالعه وجود دارد؟ و یا این که چرا بهره‌برداران مورد مطالعه رفتارهای ناپایدار را در امور زراعی خود به کار می‌گیرند؟»

به دنبال این سؤال‌ها، این مبحث مطرح شد که در شناسایی انواع مختلف این رفتارها چه سوالاتی باید از افراد مورد مطالعه پرسیده شود؟ همین امر، منجر به برگزاری یک جلسه در تاریخ ۱۳۹۵/۱۱/۹ از ۸ صبح تا ۴ عصر شد. طی این جلسات گروه تحقیق به طراحی سؤال‌های اختصاصی و جزئی-تر پژوهش پرداختند. تنوع بالا و گوناگونی حوزه‌های این سؤالات، سبب شد که اعضای گروه پژوهش به دسته‌بندی آن-ها در حوزه‌های اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و سیاسی بپردازند. این سؤال‌ها توانستند به روشن‌تر شدن جزئیات رفتارهای شناسایی شده کمک شایانی نمایند. لازم به ذکر است سؤال‌های طراحی شده از انعطاف‌پذیری و آزادی لازم برای ژرفکاوی پدیده برخوردار بودند.

در ادامه بعد از اطمینان از همراهی مشارکت‌کنندگان، با استفاده از مصاحبه گروه‌های متمرکز به جمع‌آوری داده‌ها پرداخته شد. طی جلسات برگزار شده با افراد کلیدی در ابتدای کار با استفاده از سؤال‌های تدوین شده در پروتکل مصاحبه تلاش شد که ذهن مخاطب یا مخاطبان را به سمت رفتارهای ناپایدار زراعی مانند مصرف نهاده‌های کشاورزی جلب نمود. سپس تسهیلگر با استفاده از هر جمله زارع سؤال بعدی را طراحی کرد تا بتواند تصویری منطبق بر واقعیت از رفتارهای ناپایدار ارائه دهد. این روند تا رسیدن به اشباع تئوریک (کفایت نظری)^۶ ادامه یافت.

1. Ghorbany & Hosseinzadeh
2. Sojasi Qeidari et al.
3. Adali Sardouei
4. Purposeful Sampling
5. Chain Sampling

جدول ۱. افراد کلیدی شناسایی شده در خصوص رفتار ناپایدار زراعی

Table 1. To identified the key people for farmers unsustainable Behaviour

آدرس محل کار / روستا work address / Village	مرکز دهستان Central Rural District	جنسیت بهره‌بردار Exploit sex	ردیف Row
روستای جبار آباد سفلی JabbarAbad village	بیلوار Bilevar	مرد Man	1
روستای زین‌الدین Zinedineen village	بیلوار Bilevar	مرد Man	2
روستای دوستوند Doostvand village	سراب نیلوفر Sarab Niloufar	زن Female	3
روستای دوستوند Doostvand village	سراب نیلوفر Sarab Niloufar	زن Female	4
شهرک الهیه Elahie	الهیارخانی Allahyarkhani	زن Female	5
مرکز خدمات سرفیروزآباد Sarfrouzabad Service Center	سرفیروزآباد Sarfirouzabad	زن Female	6
روستای برنجان Brenjan Village	میان دربند Miandarband	مرد Man	7
روستای ورله Verle Village	میان دربند Miandarband	مرد Man	8
روستای برنجان Brenjan Village	میان دربند Miandarband	مرد Man	9
روستای علی آباد Aliabad Village	میان دربند Miandarband	مرد Man	10
روستای کلاه کبود سفلی Kolah kabood sofla Village	الهیارخانی Allahyarkhani	مرد Man	11
سلیمانیه Sulaimaniyah	درودفرمان Doroudfaraman	مرد Man	12
روستای ولی‌آباد Valiabad Village	میان دربند Miandarband	مرد Man	13
روستای میانه Mianeh Village	سرفیروز آباد (میانه) Sarfirouzabad	مرد Man	15
روستای دارمروود Darmorood Village	سرفیروزآباد Sarfirouzabad	مرد Man	15
روستای هفت‌چشمه سنجابی Haft cheshme sanjabi Village	کوزران Kouzaran	مرد Man	16
مرکز خدمات کوزران Kouzaran Service Center	کوزران Kouzaran	مرد Man	17
روستای درودفرمان (روبروی کارخانه سیمان) Doroudfaraman village	درودفرمان Doroudfaraman	مرد Man	18
روستای ده‌کبود Dehkhobod Village	درودفرمان Doroudfaraman	مرد Man	19
مرکز خدمات بیلوار Bilevar Service Center	بیلوار Bilevar	مرد Man	20
مدیریت جهاد کشاورزی شهرستان کرمانشاه Management of Agricultural Jihad of Kermanshah township	جلالوند Jalalevand	مرد Man	21
روستای نجف‌آباد Najafabad Village	سرفیروزآباد Sarfirouzabad	مرد Man	22

سراب نیلوفر، روستای شاهینی Sarab Niloufar, Shahini Village	بالا دربند Baladarband	مرد Man	23
روستای ولی‌آباد Valiabad Village	میان دربند Miandarband	مرد Man	24
مرکز خدمات ماهیدشت Mahidasht Service Center	ماهیدشت Mahidasht	مرد Man	25
اداره ترویج شهرستان کرمانشاه Kermanshah township Extension Office of	مرکزی Central	مرد Man	26
روستای چقا الهی Chaghaolahi Village	کوزران Kouzaran	مرد Man	27
روستای چقاکیود Chaghakabood Village	سراب نیلوفر Sarab Niloufar	مرد Man	28
مرکز خدمات درود فرامان Doroudfaraman Service Center	درودفرامان Doroudfaraman	زن Female	29
مرکز خدمات سراب نیلوفر Sarab Niloufar Service Center	سراب نیلوفر Sarab Niloufar	زن Female	30
میدان نفت، کوی آموزش و پرورش Naft square	مرکزی Central	مرد Man	31
روستای سرپوزل Sarpouzel village	سرفیروزآباد Sarfirozabad	مرد Man	32
روستای چقاگینو Chaghagino village	ماهیدشت Mahidasht	مرد Man	33

منبع: یافته‌های پژوهش

Source: Research Findings

به‌طور کلی در این گام ۴۶ رفتار ناپایدار زراعی در قالب ۸ تم اصلی استخراج شد. روابط موجود در بین این رفتارها نیز با استفاده از نرم‌افزار Cmap نمایش داده شد. این نرم‌افزار ابزار بسیار قوی در تجزیه و تحلیل‌ها می‌باشد و به کاربران این امکان را می‌دهد که مدل‌های دانشی را که به‌صورت نقشه مفهومی ارائه می‌گردند و ارتباطات و عناوین را می‌توان به‌راحتی ایجاد نمود. این ابزار این امکان را به کاربر می‌دهد که از یک ارتباط، یک ارتباط جدیدتر برای ارائه دانش به این Cmap در نقشه ایجاد کند. به‌عبارت‌دیگر این نرم‌افزار باعث بهبود اندازه، کیفیت و ویژگی‌های نقشه‌های مفهومی می‌شود (Canas et al, 2013). لازم به ذکر است برای تعیین صحت داده‌ها از معیارهای چهارگانه مقبولیت، قابلیت اعتماد، تأیید پذیری و انتقال‌پذیری استفاده شد.

برای اعتبار پذیر بودن پژوهش این روند تا رسیدن به اشباع تئوریک (کفایت نظری) ادامه یافت. چرا که داده‌های تکراری، نشان‌دهنده‌ی رسیدن به نتایج مورد انتظار بود. استفاده از روش‌های مختلف چون مشاهده، مصاحبه عمیق، نیمه ساختارمند، گروه متمرکز، مراجعات و تماس‌های مکرر و به دست آوردن نتایج یکسان اطمینان‌پذیری (اعتماد) پژوهش را

ذکر این نکته ضروری است که هم‌زمان با جمع‌آوری داده‌ها، فرایند تحلیل داده‌ها با استفاده از روش تحلیل محتوای ارتباطی نیز آغاز شد. به‌منظور تأمین روایی تحقیق علاوه بر تکثیرگرایی داده، از استراتژی «بازخورد مشارکت‌کننده» نیز بهره گرفته شد. با استفاده از مطالعه کیفی به عمق رویداد رفتار ناپایدار زراعی پرداخته شود. برای این منظور با بهره‌گیری از تکنیک مصاحبه انفرادی، لایه‌های درونی این پدیده مورد کندوکاو قرار گرفت و انواع متفاوت از رفتارهای ناپایدار زراعی مورد شناسایی قرار گرفتند (که تا به حال در مطالعات مربوط با این حوزه بدان پرداخته نشده بود). به‌عبارت‌دیگر بررسی‌های به‌عمل آمده و گفت‌وگوهای صورت گرفته، تصویر جدیدی از رفتار ناپایدار را که تحت تأثیر شرایط، عوامل و محرک‌های درونی و بیرونی مختلفی به وجود آمده را نشان داد و یادداشت‌های میدانی ثبت‌شده به‌صورت مکرر مورد بررسی قرار گرفتند. همچنین به‌منظور تأیید روایی درونی و پایایی تحقیق حاضر بدین نحو عمل شد. همراهی مشارکت‌کنندگان، با استفاده از تکنیک‌های مختلف تا رسیدن به اشباع تئوریک و همچنین صفحه یادداشت‌های میدانی بود که از مشاهدات غیرمستقیم با افراد کلیدی محقق به‌دست‌آمده بود.

سازی) نشان‌دهنده این است که داده‌ها مربوط به میدان تحقیق است و پژوهش تأیید می‌شود.

یافته‌های پژوهش

با تجزیه و تحلیل یادداشت‌های میدانی ثبت‌شده، ۴۶ مفهوم، ۱۹ خرده مقوله و ۸ مقوله اصلی شناسایی شد (جدول ۲).

می‌رساند. مصاحبه‌هایی به عمل آمده از افراد کلیدی و نظرات کارشناسان اجرایی جهاد کشاورزی و محیط‌زیست که سال‌ها با بهره‌برداران زراعی سروکار داشته‌اند نشان‌دهنده این بود که داده‌های به دست آمده برای دیگران معنایی مشابه داشته و انتقال‌پذیری این مطالعه را نشان می‌دهد. ثبت فرایند جمع‌آوری داده‌ها در طول زمان که قابلیت دنبال کردن را داشته و همچنین استفاده از روش‌های مختلف جمع‌آوری داده‌ها (مثلث

جدول ۲. مقوله‌ها، خرده مقوله‌ها و مفاهیم مربوط به نوع‌شناسی رفتارهای ناپایدار بهره‌برداران زراعی

Table 2. Categories, subcategories and concepts related to the typology of unsustainable Behaviours of agricultural Stake holders

فراوانی Frequency	مفهوم Concept	خرده مقوله Subcategory	مقوله اصلی Category
28	سیاست‌های ناکارآمد دولت (aa1) Inefficient government policies (aa1)		
10	سوبسیدهای غلط دولت (aa2) Government false subsidies (aa2)	مداخلات منفی دولت (aa)	
18	برنامه‌های از بالا به پایین (aa3) Top-down programs (aa3)	Government negative interventions(aa)	
13	تدوین و اجرای برنامه‌های تک‌بعدی (aa4) single-dimensional programs(aa4)		
6	واگذاری طرح‌های کارشناسی نشده به بهره‌بردار (ab1) Submission of unplanned plans to the stake holders(ab1)		
17	نمونه‌برداری غلط از خاک (ab2) Make mistake in soil sampling (ab2)	نظارت ضعیف و اقدامات ناکارآمد کارشناسان (ab)	
20	رفتار تبعیض‌آمیز کارشناسان (ab3) Discriminatory Behaviour of experts (ab3)	Weak monitoring and ineffective actions by experts(ab)	برانگیخته (a) Aggressiveness (a)
17	عدم نظارت نهادهای مسئول (ab4) Lack of monitoring of responsible institutions (ab4)		
17	ارزیابی عملکرد کارشناس بر مبنای کمیت (ac1) Expert performance evaluation based on the quantity (ac1)	تدوین معیارهای غلط کمی در ارزیابی‌ها (ac)	
15	تعیین کشاورز نمونه بر اساس کمیت تولید (ac2) Sample farmer selection based on production quantity (ac2)	Choosing wrong quantitative criteria in evaluations(ac)	
15	افزایش سطح زیر کشت (bb1) Increasing of cultivation area (bb1)	افزایش تولید به هر قیمت (bb)	
13	بهره‌کشی زیاد از منابع تولید (خاک و آب) (bb2) Excessive utilization of production resources (soil and water) (bb2)	Increase production in any form(bb)	
16	چند شغلی بودن (bc1) Having multiple jobs (bc1)		
18	رها کردن کشاورزی و رفتن به شهر (bc2) Abandon farming and go to town (bc2)	به حاشیه رفتن شغل کشاورزی (bc)	منفعت طلبانه (b) profit seeking (b)
14	اجاره دادن اراضی به افراد غیر بومی (bc3) Renting land to non-natives (bc3)	On the sidelines of the occupation of agriculture(bc)	
12	تصور لحظه‌ای نسبت به فعالیت کشاورزی (bd1) agricultural to Momentary imagination	به دنبال منافع آنی (bd) Looking for immediate	

	activities (bd1)	benefits(bd)	
18	رفع نیازهای آبی فرزندان (bd2) Meeting the immediate needs of children (bd2)		
20	استفاده از سموم به جای وجین کردن با دست (cc1) Use of poisons instead of weeding by hand (cc1)		
10	عدم تلاش و منتظر حمایت دولت بودن (cc2) Lack of effort, and wait for the state support (cc2)		
17	شیوع اعتیاد (cc3) The prevalence of addiction (cc3)	فرهنگ تن‌پروری و راحت‌طلبی (cc) Laziness and convenience culture(cc)	
10	عدم بهره‌گیری از دانش فنی نوین (cc4) Non-use of modern technical knowledge (cc4)		منغلا نه (c)
18	عدم وجود روحیه پیگیری و کنکاش در بهره‌بردار (cc5) Lack of follow-up and discovery morale in the stake holders (cc5)		Passiveness (c)
8	وضعیت مطلوب اقتصادی خانوار (cd1) Desirable situation of Household Economic (cd1)		
5	وضعیت مساعد زمین و آب زراعی (cd2) Favorable condition of land and water (cd2)	رفاه (cd) Welfare(cd)	
10	استفاده خودسرانه از کود و سم (dd1) Arbitrary use of fertilizers and pesticides (dd1)	عمل نمودن به میل خود (dd) Act on own desires(dd)	خودسرانه (d)
13	عدم توجه به آمار هواشناسی (de1) Lack of attention to meteorological statistics (de1)	تأکید بر حرف خود (de) Emphasis on own statement(de)	Arbitrarily (d)
10	پیروی از افراد تغییر نقش داده (مثبت به منفی) (ee1) Following the people who changed role (positive to negative) (ee1)	پیروی از دیگران (ee) Follow others(ee)	دنبال‌هرو (e) follow up (e)
15	پیروی از افراد پیشرو و رهبران محلی (ee2) Following the follower and local leaders (ee2)		
18	استفاده از سموم طبق روال قدیم (ef1) Use of poisons according to the traditional procedure (ef1)	پیروی از عادت‌ها (ef) Follow habits(ef)	
16	عدم رعایت تناوب زراعی صحیح (ff1) Failure to comply correct crop rotation(ff1)		
9	انتخاب الگوی کشت نامناسب (ff2) Selecting Inappropriate cultivation pattern(ff2)	نداشتن دانش زراعی به‌روز (ff) The lack of updated agricultural knowledge(ff)	
16	عدم انجام عملیات کشاورزی صحیح (ff3) Failure to perform correct agricultural operations (ff3)		
11	آتش زدن بقایای زراعی (fg1) The burning of crop residues (fg1)		ناآگاهانه (f) Unawareness (f)
16	استفاده از سموم بدون آگاهی از میزان مصرفی موردنیاز خاک (fg2) Use of poisons without knowledge of the amount of soil requirement (fg2)	عدم اطلاع از پیامد رفتار (fg) Lack of information on Behavioural outcome(fg)	
12	از دست دادن تاریخ کاشت، شخم به‌موقع (fg3) Loss of planting date, timely plowing(fg3)		
19	خشکسالی و کم شدن منابع آبی (gg1) Drought and Diminish of water resources(gg1)	تغییر اقلیم و شرایط زراعی (gg) Climate change and agricultural conditions(gg)	
14	حفر چاه به دلیل پایین بودن قدرت نفوذ باران (gg2) due to low penetration power of Digging well rain (gg2)		اضطراری و اجباری

14	اعتیاد زمین به کود (gg3) Land addiction to fertilizer (gg3)	(g) Crisis (g)
18	استفاده از ادوات بی کیفیت و فرسوده (ge1) Use of low-quality and worn equipment(ge1)	کمبود امکانات و ادوات (ge) Lack of facilities and equipment(ge)
25	عدم تناسب ادوات با نوع و شرایط کشت (آبی و دیم) (ge2) Equipment mismatch with the type and conditions of cultivation (blue and rain)(ge2)	
20	تأمین معیشت خانواده (gf1) Providing family livelihoods (gf1)	
12	خرید نهاده‌های ارزان قیمت و بی کیفیت (gf2) Buy cheap and poor quality inputs (gf2)	فقر مالی بهره‌بردار (gf) Poverty of Stake holder(gf)
18	فشار اقتصادی (gf3) Economic pressure (gf3)	
16	چشم و هم‌چشمی و مصرف بیشتر نهاده‌ها (hh1) Competition, and consuming more inputs(hh1)	رقابت منفی (hh) Negative competition(hh)
14	رقابت جهت استفاده از مشوق‌های دولتی (hh2) Competition for the use of government incentives (hh2)	رقابتی و انحصارگرا (h) Competitive (h)
10	عدم وجود روحیه مشارکت و تأکید بر «من» (hj1) Lack of participation spirit and emphasis on "me" (hj1)	فردگرایی (hj) Individualism(hi)

مدعا اظهار داشت: «... سازمان جهاد گفت چرا در این منطقه کود کم فروش رفته... رئیس توبیخ شد...». مزید بر آن یکی دیگر از مشارکت کنندگان عنوان نمود: «... مستقیم نمی گویند که ذرت نکارید، بلکه به صورت غیرمستقیم پول ذرت را نمی دهند... که خود کشاورز عقب بکشد».

دسته‌ای دیگر از عوامل که در شکل‌گیری رفتار ناپایدار برانگیخته نقش مهمی را بازی نموده‌اند، نظارت ضعیف و اقدامات ناکارآمد کارشناسان مربوطه می‌باشد. بررسی‌های انجام شده در این راستا نشان داد که بسیاری از طرح‌های زراعی که به بهره‌بردار دیکته می‌شود کارشناسی نشده می‌باشند و می‌توانند سبب تخریب منابع آبی و خاکی شوند. از این رو می‌تواند در تشدید ناپایداری و بروز رفتار ناپایدار تأثیر بگذارند. در این راستا یکی از کشاورزان بیان می‌نمود: «مرکز تحقیقات شده محل کاسی - حاضر بودم که زمین تحت اختیار بگذارم که کار کنند ولی نمی‌آیند...» در تأیید گفته‌های افراد مصاحبه‌شونده یکی از کارشناسان جهاد کشاورزی اظهار می‌نمود: «... تاریخ کشت کلزا گذشته ولی من مجبورم ترویج کنم. ارزشیابی یک کارشناس این است چقدر کود دادی. هیچ کس به حرف ما گوش نداد و ما خودمان گفتیم کنار بکشیم که آبرویمان نرود...»

کدگذاری محوری رفتار ناپایدار برانگیخته

کندوکاوهای میدانی انجام شده نشان داد (شکل ۱) به این ترتیب فراوانی سه عامل مداخلات منفی دولت، نظارت ضعیف و اقدامات ناکارآمد کارشناسان و تدوین معیارهای غلط در ارزشیابی می‌تواند در شکل‌گیری رفتار ناپایدار نقش به بسزایی را ایفا نمایند.

مروری بر مصاحبه‌های صورت گرفته با افراد کلیدی گویای این واقعیت بود، دسته‌ای از رفتارهای ناپایدار زارعان با ماهیت بیرونی بوده و ریشه در مداخلات منفی دولت دارند. در این راستا بررسی‌های میدانی نشان داد، سیاست‌های ناکارآمد دولت می‌تواند نقش تأثیرگذاری در این زمینه ایفا نماید. در تأیید این مطلب، مصاحبه‌شوندگان به جملات قابل تأملی اشاره نمودند مانند: «... دولت سم وارد می‌کند و تمام تشکیلات برای فروش سم تلاش می‌کنند...» و یا «... واردات دولت بی محاسبه است». تمامی این جمله‌ها نمایانگر سیاست‌های ناکارآمدی هستند که سبب شکل‌گیری رفتارهای ناپایدار در بهره‌برداران مورد مطالعه شده است. یکی از مصاحبه‌شوندگان که دارای سمت اجرایی در جهاد کشاورزی بود در تأیید این

رفتار ناپایدار منفعت‌طلبان

کدهای استخراج‌شده از گفت‌وگوهای میدانی نشان داد (شکل ۲)، نوعی از رفتار ناپایدارانه در بین بهره‌برداران زراعی وجود دارد که این رفتارها ریشه در روحیه منفعت‌طلبی زارعان مورد مطالعه دارد از این رو این رفتار با نام «رفتار ناپایدار منفعت-طلبانه» نام‌گذاری شد. بر اساس کدهای تحلیلی به‌دست‌آمده گروهی از زارعان حاضرند به هر قیمتی شده، عملکرد خود را به بهای به دست آوردن سود بیشتر بالاتر ببرند. در این راستا اقدامات متفاوتی را نیز اتخاذ نموده‌اند. به‌عنوان مثال یکی از زارعان عنوان می‌نمود: «... من یکی را می‌شناسم که به خاطر اینکه سود بیشتری ببرد از آب یک چاه برای ۹ زمین زراعی استفاده می‌کند...» همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، استفاده و بهره‌کشی بیش از حد از منابع یکی از مهم‌ترین راهکارهایی است که زارعان برای به دست آوردن سود بیشتر به کار می‌گیرند.

افزایش تولید به هر قیمت	افزایش تولید به هر قیمت	افزایش تولید به هر قیمت
Increase production in any form; 28	به حاشیه رفتن شغل کشاورزی the sidelines of the occupation of agriculture; 48	Looking for immediate benefits; 30
به دنبال منافع آنی		

شکل ۲. مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده رفتار ناپایدار منفعت‌طلبانه

Figure 2. Constituent components of profit seeking unsustainable Behaviour

از دیگر استراتژی‌های اتخاذشده توسط بهره‌برداران می‌توان به زیر کشت بردن مقدار بیشتری از زمین اشاره نمود به گونه‌ای که این افراد هر ساله در زمین‌های منابع طبیعی مقداری پیشروی می‌کنند. بر اساس مصاحبه‌های انجام‌شده دسته‌ای دیگر از بهره‌برداران منافع حاصل از کشاورزی را کافی ندانسته و به مشاغل دیگری روی آورده‌اند در این خصوص یکی از زارعان اضافه می‌نمود: «... کشاورزی خردشده و به حاشیه رفته و شغل سوم و چهارم شده، چون کارهای دیگری هم انجام می‌دهند... بنابراین اهمیت کشاورزی هم در مرتبه چندم قرار می‌گیرد...». مروری بر دیگر گفت‌وگوهای صورت گرفته نمایانگر آن است که زارعان حاضرند برای کسب سود بیشتر زمین‌های خود را به زارعان اجاره دهند. در این خصوص

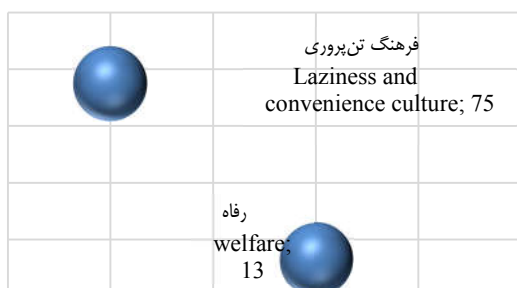
گروه دیگر از محرک‌ها که نقش پیش برنده و تقویت‌کننده در بروز رفتار ناپایدار برانگیخته دارد، تدوین معیارهای غلط در ارزشیابی کشاورزان و محصولات نمونه می‌باشد. در این خصوص یکی از زارعان بیان نمود: «... معیار کشاورز نمونه را عملکرد بالا می‌دانند نه کیفیت بیشتر...» همان‌گونه که ملاحظه می‌شود لحاظ نمودن معیارهای کمی می‌تواند مانعی بر سر راه رشد و توسعه کشاورزان باشد و رفتار ناپایدار آنان را تقویت نماید. در این راستا یکی از زارعان اضافه می‌کرد: «... کاشت ذرت به توصیه دولت درحالی‌که متناسب با نیاز آب‌وهوای کرمانشاه نیست...». این چنین مواردی که در پی توصیه‌های کارشناسان مربوطه به وجود می‌آید می‌تواند عملکرد زارعان در سطح خرد و درآمد آنان را در سطحی فراتر تحت تأثیر خود قرار دهد. در این زمینه یکی دیگر از کارشناسان مطرح می‌نمود: «... کشت محصولات متنوع به‌طور هم‌زمان مدنظر قرار نمی‌دهند و بر روی کشت یک محصول تمرکز دارند...». در این راستا گروهی از زارعان به موضوع عدم نظارت بر فعالیت‌های زارعان اشاره کردند. به‌زعم یکی از افراد کلیدی «... کارشناسان ترویج نظارت کافی بر مزارع و فعالیت‌های کشاورزی ندارند...» به نظر می‌رسد این عامل نقش تأثیرگذاری بر ناپایداری اقدامات و فعالیت‌های زارعان داشته است. تعدادی از زارعان بر این باور بودند که برنامه‌ریزی‌های دولت از بالا به پایین است. به‌گونه‌ای که خواست‌ها و نیازهای واقعی زارعان در آن‌ها لحاظ نمی‌شود و همین امر می‌تواند زمینه بروز رفتار ناپایدار را در آنان فراهم آورد. به‌عنوان مثال یکی از افراد مصاحبه‌شونده بیان می‌نمود: «... برنامه‌ریزی از بالا به پایین است. دستور می‌دهند باید بگوییم چشم...».

فقر مالی	فقر مالی	فقر مالی
بهره‌بردار	بهره‌بردار	بهره‌بردار
Poverty of Stake holder; 50	نظارت ضعیف و اقدامات ناکارآمد کارشناسان Weak monitoring and ineffective actions by experts; 60	کمبود امکانات و ادوات Lack of facilities and equipment ; 43

شکل ۱. مؤلفه‌های سازنده رفتار ناپایدار برانگیخته

Figure 1. Constituent components of Aggressiveness unsustainable Behaviour

برخورداری از منابع تولیدی بیشتر نقش خیلی مهمی در تنبلی و رفاه‌طلبی بهره‌بردار دارد؛ مثلاً «... کشاورزی که آبش زیاد است قطره‌ای بارانی انجام نمی‌دهد ولی من مجبور بودم و آب نداشتم که بارانی انجام دادم...» به این موضوع اشاره شده است.

شکل ۳. مؤلفه‌های شناسایی‌شده مربوط به رفتار ناپایدار منفعلانه
Figure 3. Constituent components of passiveness unsustainable Behaviour

رفتار ناپایدار دنباله‌رو

یکی دیگر از رفتارهای شناخته‌شده دنباله‌روی از دیگران و تقلید کردن از آن‌ها می‌باشد که در شکل‌گیری رفتار ناپایدار سهم زیادی دارد. بررسی‌های میدانی نشان داد (شکل ۴)، دسته‌ای از بهره‌برداران زراعی در رفتارهای خود به شیوه‌ای مقلدانه رفتار می‌کنند به این ترتیب که رفتارهایی را تکرار می‌کنند که این رفتارها از سوی افرادی انجام شده است که یا موردقبول آن‌ها می‌باشد و یا از روی نوعی تقلید کورکورانه و عادت صورت می‌گیرد.

شکل ۴. مؤلفه‌های سازنده‌ی رفتار ناپایدار دنباله‌رو
Figure 4. Constituent components of follow up unsustainable Behaviour

در این راستا می‌توان به موارد جمع‌آوری‌شده زیر استناد

لازم به ذکر است که در تمامی موارد مطرح‌شده نوعی دید کوتاه‌مدت و منفعت‌آنی دیده می‌شود. نگاهی عمیق‌تر به این رفتار نشان داد که این منفعت‌طلبی و خودخواهی به حدی است که برخی از زارعان در محصولاتی که جنبه خودمصرفی دارند از کود استفاده نمی‌کنند درحالی‌که برای محصولاتی که به بازار عرضه کنند از کود و سم استفاده می‌کنند. در این راستا یکی از مصاحبه‌شوندگان اظهار می‌نمود: «... چون خود ما هم از همان محصولات استفاده می‌کنیم کود زیاد نمی‌دهیم...»

رفتار ناپایدار منفعلانه

نوعی دیگر از رفتارهای ناپایدار که در پی تحقیق، افراد کلیدی بدان اشاره کردند، «رفتار ناپایدار منفعلانه» بود. بر اساس تصویری که یافته‌ها به محقق دادند (شکل ۳)، دسته‌ای از زارعان به نوعی طرفدار راحت‌طلبی و به بیانی دقیق‌تر تنبلی در امور زراعی هستند و حاضر به استفاده از نیروی یدی خود نمی‌باشند. در این راستا یکی از بهره‌برداران تأکید می‌کرد «... کشاورزان تن‌پرور شده‌اند و به جای وجین علف هرز از سموم استفاده می‌کنند...». به‌زعم مصاحبه‌شوندگان همین روحیه تنبلی و راحت‌طلبی سبب شده که زارعان در تمامی امور خود وابسته به دولت باشند و به قول یکی از مصاحبه‌شوندگان «... کشاورزان هیچ حرکت مثبتی انجام نمی‌دهند و منتظر حمایت دولت هستند...» و یا اینکه «... دولت به ما بگوید چه بکاریم که اقتصادی باشد...». تمام این نقل‌قول‌ها نمایانگر آن است که کشاورزان مورد مطالعه نقش خود را در بسیاری از امور نادیده گرفته و به‌گونه‌ای رفتار منفعلانه از خود نشان می‌دهند. بر طبق واکاوی‌های دیگر روحیه تنبلی بهره‌برداران منجر به آن شده که «... کشاورزان و مسئولین برای ایجاد گروه و تشکل‌های کشاورزی جهت بررسی و حقوق کشاورزان اقدام نمی‌کنند...» و یا اینکه «... کشاورزان پیگیر گرفتن بذر باکیفیت نمی‌شوند...» از این جمله این‌گونه برداشت می‌شود به تبع راحت‌طلبی بهره‌بردار، روحیه کنکاش و جستجوگری آنان نیز کاهش خواهد یافت.

جستجوی علل بروز این رفتار تن‌پروری و راحت‌طلبی نشان داد که اعتیاد و شیوع آن در بین بهره‌برداران و اعتقاد به این که «... کدخدایی در کار خدا اشتباه است...» شاید از دو عامل اصلی در شکل‌گیری این رفتار باشد. البته علاوه بر موارد ذکرشده برخی از مواقع رفاه و متمکن بودن زارع و یا

انتخاب نامناسب دو گیاه ذرت و گندم که هر دو نیاز آبی بالا دارند در یک زمین در یک سال زراعی جهت کشت متناوب...» از جمله رفتارهایی است که می‌تواند ضربه بزرگی را به معیشت بهره‌بردار در بلندمدت وارد نماید و در آینده وی را با چالش‌های مهم ناپایداری مواجه نماید.

نداشتن دانش زراعی به‌روز	عدم اطلاع از پیامد رفتار		
The lack of updated agricultural knowledge; 41	Lack of information on Behavioural outcome		

شکل ۶. مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده رفتار ناپایدار ناآگاهانه

Figure 6. Constituent components of Unawareness unsustainable Behaviour

بخش دیگری از رفتارهای این بهره‌برداران ناشی از عدم اطلاع از پیامد رفتار می‌باشد. مثلاً وقتی بهره‌بردار «... بقایای گیاهی درون زمین را بعد از برداشت آتش می‌زدند...» این رفتار ناآگاهانه می‌تواند در ایجاد ناپایداری خاک تأثیر بسزایی داشته باشد.

رفتار ناپایدار اضطراری و اجباری

بخش عمده‌ای از رفتار ناپایدار بهره‌بردار زراعی دارای منشأ اضطراری و اجبارگرایانه است (شکل ۷). به عبارت دیگر شرایط محیطی می‌تواند معیشت زارع را تحت تأثیر خودش قرار دهد. در این خصوص می‌توان به تغییر اقلیم و آب‌وهوا در منطقه اشاره نمود. گروهی کثیری از مصاحبه‌شوندگان اذعان می‌نمودند که کمبود آب، آن‌ها را وادار می‌کند که به شیوه‌های دیگری روی بیاورند که این اقدامات می‌تواند از لحاظ زیست-محیطی مخرب باشد. به عنوان مثال جمله‌های کلیدی «... چون بارندگی به زمین نفوذ نمی‌کند، برای آبیاری چاه حفر می‌کنند...» و دیگر این که «...خشکسالی زندگی ما را از این‌رو به اون‌رو کرد. آب چاه کم شده...». همگی نمایانگر تأثیر اقلیم بر معیشت و شیوه تولیدی و رفتاری بهره‌برداران زراعی می‌باشد. تأثیر این شرایط به گونه‌ای است که می‌تواند زارع را مجبور نماید به هر قیمتی شده است از زمین خود بیشترین عملکرد را به دست بیاورد.

نمود: «...وقتی مهندسان کشاورزی که الگوی ما هستند به فروش سم روی آورده‌اند از ما بهره‌برداران دیگر انتظاری نداشته باشید...» و یا این که «... کشاورزان رهبران محلی را الگوی خود قرار می‌دهند...» از گفته‌های دیگر مشارکت-کنندگان در پژوهش این‌گونه برداشت می‌شود که این افراد با الگوی رفتاری دنباله‌رو تمامی پیشنهادهایی که به آنها می‌شود بدون داشتن تفکر منطقی و قابل قبولی آن را به کار می‌گیرند در این راستا می‌توان به این جمله اشاره نمود «... همسایه سم می‌زند... باید جا نمایی...».

رفتار ناپایدار خودسرانه

تحلیل‌های میدانی نشان داد (شکل ۵) که دسته‌ای از زارعان که البته تعداد آن‌ها اندک می‌باشد، دارای رفتار ناپایدار خودسرانه می‌باشند. این گروه از بهره‌برداران تأکید زیادی بر دانسته‌های قبلی خود و پدرانشان دارند و شیوه‌های آن‌ها را تا حد زیادی قبول دارند از این‌رو تأکید زیادی بر حرف خود دارند. در این راستا یکی از مصاحبه‌شوندگان عنوان می‌نمود: «... مبارزه با آفات و بیماری‌ها را مثل پدرم انجام می‌دهم...» این افراد در اغلب موارد به توصیه‌های ارائه‌شده بی‌توجه بوده و بر گفته‌های خود تأکید دارند.

				تأکید بر حرف خود
				Emphasis on own statement ; 13
عمل نمودن به میل خود				
Act on own desires; 10				

شکل ۵. مؤلفه‌های استخراج‌شده برای رفتار ناپایدار خودسرانه

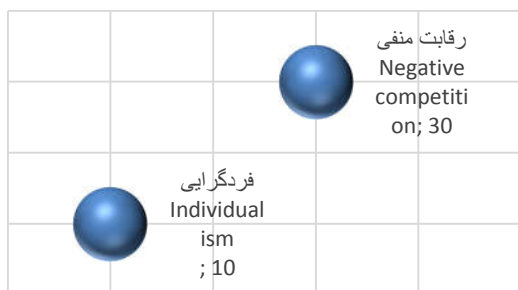
Figure 5. Constituent components of arbitrarily unsustainable Behaviour

رفتار ناپایدار ناآگاهانه

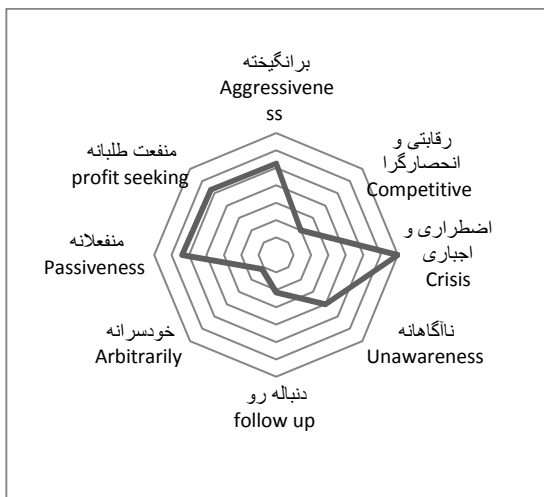
رفتار ناپایدار ناآگاهانه از جمله رفتارهای ناپایدار زراعی شناخته شده است (شکل ۶) که بهره‌برداران مورد مطالعه آن را انجام می‌دهند. بر اساس بحث‌های صورت گرفته بخش عمده-ای از این رفتار ناشی از عدم آگاهی و نداشتن دانش زراعی به‌روز در بهره‌بردار می‌باشد. به عنوان مثال اقداماتی همچون: «...»

چشم و هم‌چشمی داشته، باعث افزایش مصرف نهاده‌های کشاورزی خواهد شد. در این راستا یکی از بهره‌برداران عنوان می‌کرد: «... بذر بیشتر می‌کارم، چون دیگران بیشتر کاشته‌اند...»

تحلیل‌های میدانی
 «... خانواده می‌گویند فلانی سم زده تو عرضه نداری تانکری سم پاشی...»
 فردگرایی
 «...عدم مشارکت و انجام کارهای دسته‌جمعی به بهانه این‌که اخلاق‌ها با هم جور در نمی‌آید...»

شکل ۸. مؤلفه‌های تشکیل دهنده رفتار ناپایدار رقابتی و انحصارگرا
Figure 8. Constituent components of competitive unsustainable Behaviour

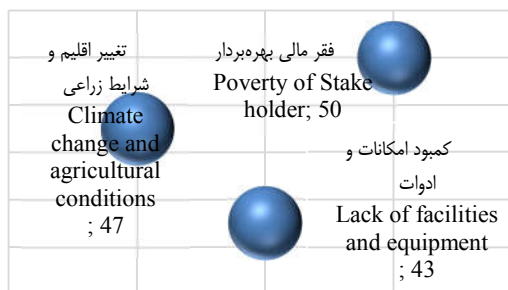

شکل ۹. رتبه‌بندی انواع رفتار ناپایدار شناسایی شده
Figure 9. Ranking of all types of identified unsustainable Behaviour

در شکل ۹، اولویت‌بندی انواع رفتارهای ناپایدار شناسایی شده، آمده است. بر طبق این یافته، رفتار ناپایدار برانگیخته با اختصاص ۱۶۱ فراوانی جایگاه اول را از آن خود

گروهی دیگر از رفتارهای متعلق به این دسته، شامل رفتارهایی است که ریشه در تغییر اقلیم نداشته بلکه نشأت گرفته از فقر مالی بهره‌بردار است. از جمله این موارد می‌توان به جمله‌های زیر ارجاع داد:
 «... تا جایی که بلا به سرمان نیاید به استفاده از سموم ادامه می‌دهیم چون نان زن و بچه‌مان است...» و یا این که «... چون سن درخت‌ها بالاست نمی‌توان قطره‌ای باشد و باعث ایجاد تنش می‌شود ... اگر قرار است تنش به باغم وارد شود، زجر را خودم تحمل می‌کنم اما از آبیاری قطره‌ای استفاده نمی‌کنم...». تمامی این جمله‌ها تأکید بر این موضوع دارند که فقر مالی بهره‌بردار می‌تواند تأثیر چشم‌گیری بر رفتار وی داشته باشد.

دسته‌ای دیگر از شرایط اجباری و اضطراری که باعث می‌شود بهره‌بردار رفتار ناپایداری داشته باشد، کمبود امکانات و ادوات در زراعت است که نیز به‌نوعی آن‌هم ریشه در شرایط اقتصادی بهره‌بردار دارد. در این خصوص مصاحبه‌شوندگان بیان نمودند که «... استفاده از ادوات زمین‌های آبی در زمین‌های دیم... کاشت بذر با کودپاش ... کمباین ۶ تن برداشت می‌کند ۶ تن می‌ریزه داخل زمین...»

شکل ۷. مؤلفه‌های شناسایی شده مربوط به رفتار ناپایدار اضطراری و اجباری
Figure 7. Constituent components of Crisis unsustainable Behaviour

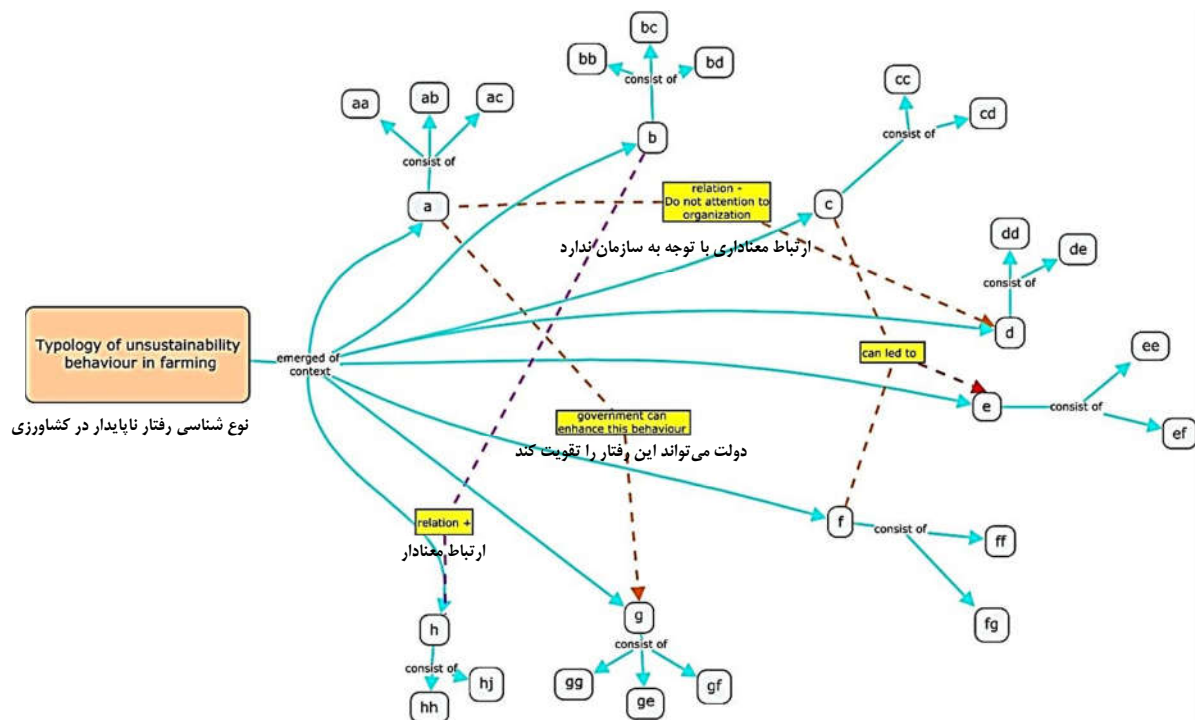
۸-۱- رفتار ناپایدار رقابتی و انحصارگرا

رفتار ناپایدار رقابتی و انحصارگرا از دیگر رفتارهای ناپایدار شناسایی شده در جریان پژوهش بود (شکل ۸). مصاحبه‌های میدانی با بهره‌برداران زراعی مورد مطالعه نشان داد بین زارعان نوعی رقابت منفی وجود دارد که در جهت ناپایداری نقش مهمی را بازی می‌کند. این رقابت منفی که عموماً ریشه در

زراعی نماید که وی مجبور به استفاده از آن شده و وی را به سمت ناپایداری سوق دهد. تحلیلی بر رفتارشناسی استخراج‌شده از بستر مورد مطالعه نشان داد، افرادی که دارای رفتار منفعلانه و ناآگاهانه هستند می‌توانند به افراد دنباله‌رو هم تبدیل شوند. مزید بر دو مورد ذکر شده اکثر افرادی که رفتار منفعت‌طلبانه دارند نیز می‌توانند رفتارهای رقابتی و انحصارگری را از خود بروز دهند. اما افرادی که دارای رفتار برانگیخته هستند نمی‌توانند رفتار خودسرانه داشته باشند چراکه مرکز کنترل رفتاری این افراد بیرونی می‌باشد درحالی‌که افراد خودسر دارای مرکز کنترل رفتار درونی هستند از این‌رو این افراد به شیوه و سیاق خود عمل می‌کنند.

نمود. در این راستا رفتارهای ناپایدار اضطراری و اجباری و منفعت‌طلبانه با فراوانی‌های ۱۴۰ و ۱۰۶ در رتبه‌های دوم و سوم قرار گرفتند. سایر رفتارهای شناسایی‌شده یعنی رفتارهای ناپایدار منفعلانه، ناآگاهانه، دنباله‌رو، رقابتی و انحصارگرا و خودسرانه با کسب مقادیر ۸۸، ۸۰، ۴۳، ۴۰ و ۲۳ در اولویت‌های بعدی جای گرفتند.

در شکل ۱۰ با استفاده از نرم‌افزار Cmap ارتباط بین رفتارهای مختلف نشان داده شده است. همان‌گونه که در تصویر ملاحظه می‌شود بین رفتار ناپایدار «برانگیخته» و «اضطراری و اجباری» رابطه مثبتی وجود دارد. بر اساس مشاهدات میدانی به عمل آمده دولت می‌تواند با اتخاذ یک سری اقدامات خود بهره‌بردار را وادار به به‌کارگیری اقداماتی در امور

شکل ۱۰. ارتباط بین رفتارهای ناپایدار شناسایی شده با استفاده از Cmap

Figure 10. Relationship between identified unsustainable Behaviours by using Cmap software

بین بهره‌برداران زراعی مورد مطالعه شناسایی شدند. یکی از مهم‌ترین انواع رفتارهای ناپایدار استخراج‌شده از مصاحبه‌های میدانی، رفتار ناپایدار با ماهیت برانگیخته بود. به عبارتی آنچه سبب شکل‌گیری این نوع رفتار در بین بهره‌برداران زراعی شده است، محرک‌ها، شرایط و عوامل بیرونی می‌باشد که سبب ترغیب بهره‌برداران به بروز نوع خاصی از

بحث و نتیجه‌گیری

نوع‌شناسی اکتشافی رفتارهای ناپایدار زراعی در بین بهره‌برداران مورد مطالعه نشان داد که رفتارهای شناسایی‌شده اگرچه از لحاظ ماهیت و منشأ بروز با یکدیگر متفاوت می‌باشند، اما دارای ارتباطات تقویت‌کننده و گاهی تضعیف‌کننده با یکدیگر نیز می‌باشند. به‌طور کلی، در این مطالعه ۸ نوع رفتار ناپایدار در

کاری از جمله حفر چاه آب بزند. در توجیه این رفتار می‌توان به تحلیل انگل و همکاران^۳ (۲۰۱۴) اشاره نمود. وی معتقد است ارتباط سیستم‌های اجتماعی و سیستم‌های اکولوژیک به لحاظ استفاده انسان از منابع طبیعی است. در واقع سیستم‌های اجتماعی از سیستم‌های اکولوژیک تأثیر می‌پذیرند و بر آنها تأثیر می‌گذارند. سیستم‌های اکولوژیک نیز از تغییرات محیطی از جمله تغییرات و نوسانات اقلیمی تأثیر می‌پذیرند و این مسئله باعث ایجاد اختلال در معیشت سیستم‌های اجتماعی می‌شود. بدیهی است با اختلال در سیستم معیشتی زارع، تصمیمات وی نیز تحت تأثیر قرار بگیرد. در این راستا نوروزی و حیاتی (۲۰۱۵) نیز تأیید می‌کنند که فشارهای اقلیمی باعث اختلال در ترکیب نهاده‌ها و تنوع در معیشت و درآمد می‌شود که این امر موجب اختلال در فرایندهای آهسته نوسازی معیشت روستایی شده و در آینده منجر به فقر پایدار خواهد شد. بدیهی است در چنین شرایطی زارع مجبور به انتخاب رفتارها و راه‌حلی‌هایی شود که شرایط به وجود آمده را کاهش دهد. نتایج پژوهش فنتون و همکاران^۴ (۲۰۰۰) نیز مؤید این مطلب است که ویژگی‌های مالی زارع می‌تواند در تصمیم‌گیری زارع تأثیرگذار بوده و بهره‌بردار را به سمت رفتار پایدار و یا ناپایدار سوق دهد. از این رو استدلال می‌شود هرچقدر خانوار زارع از لحاظ درآمدی در سطح پایین‌تری قرار داشته باشد به همان اندازه رفتار ناپایدار زراعی بیشتری را از خود بروز خواهد داد. به نظر می‌رسد حل این مشکل جز با متنوع‌سازی منابع درآمدی امکان‌پذیر نخواهد بود. بهره‌بردارانی که منابع درآمدی متنوعی دارند بهتر می‌توانند بر مشکلات و ریسک‌های مختلف فائق آیند. از این رو در شرایط اضطرار و اجبار کمتر دست به رفتار ناپایدار می‌زنند. در این راستا توصیه می‌شود که مسئولان و برنامه‌ریزان امر به شناسایی پتانسیل‌های بالقوه در روستا و ایجاد مشاغل پایدار و متنوع روستایی بپردازند.

سومین رفتار ناپایدار شناسایی شده که در بین بهره‌برداران به‌وفور گزارش شد، رفتارهای ناپایداری بودند که جهت کسب منفعت و سود بیشتر شکل گرفته بودند. در این نوع رفتار، بهره‌بردار عموماً به دلیل کسب درآمد افزون‌تر، با شیوه‌ای افراطی به بهره‌برداری از منابع تولید می‌پردازد و یا اینکه با اتخاذ مشاغل دیگر یا اجاره دادن اراضی خود سعی می‌کند منافع

رفتار ناپایدار شده است. در مطالعات آیبیتایو^۱ (۲۰۰۶) و رفیعی^۲ (۲۰۱۴) نیز به نقش محرک‌های بیرونی در بروز رفتار ناپایدار اشاره شده است. در این راستا، مروری دقیق بر مصاحبه‌ها و مفاهیم اکتشاف‌شده، نشان داد، دولت و مداخلات منفی آن بیشترین سهم را در بروز این رفتار ناپایدار دارد. به یقین دولت با سیاست‌های کنونی، برنامه‌های یک‌طرفه و از بالا به پایین خود نه تنها قادر به بهبود پایداری در بخش کشاورزی بلکه خود محرکی در جهت افزایش ناپایداری است. از این رو استدلال می‌شود دولت و سازمان‌ها می‌توانند نقش مهم و مؤثری در کاهش رفتار ناپایدار برانگیخته داشته باشند. اصلاح و بهبود این وضعیت نیازمند تغییرات در بخش‌های مختلفی از جمله سیاست‌گذاری‌های بخش کشاورزی می‌باشد و تنها با ارائه یک پیشنهاد نمی‌توان چنین مشکل عمده‌ای را حل نمود، از این رو می‌توان پیشنهادهای زیر را ارائه داد:

اولاً دولت و سازمان‌ها باید تعامل خود را با ذی‌نفعان، خصوصاً بهره‌برداران زراعی بیشتر نمایند. عملی شدن این راهکار نیز به‌واسطه وسایل فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات، کاری نه‌چندان سهل اما امکان‌پذیر به نظر می‌رسد. چراکه در این صورت است که دولت و سازمان‌ها می‌توانند اهداف، سیاست‌ها و اقدامات خود را بر مبنای نیاز واقعی مخاطبان خود تنظیم نمایند. ثانیاً در قالب تحقیق و پژوهش دلفی شاید بتوان سیاست‌های مناسبی را برای بخش کشاورزی تدوین نمود. از این رو توصیه می‌شود که دانشجویان علاقه‌مند به مبحث پایداری به تحقیق و تفحص در این خصوص بپردازند.

دسته‌ای دیگر از بهره‌برداران در مصاحبه‌های خود به شیوه‌ای از رفتار ناپایدار تحت عنوان «رفتار ناپایدار اضطراری و اجباری» اشاره نمودند. این رفتار دومین رفتار از لحاظ بیشترین فراوانی در بین رفتارهای شناسایی شده می‌باشد. در این باره استدلال می‌شود اضطرار و اجبار در اکثر مواقع می‌تواند سبب بروز و تقویت رفتار ناپایدار در بهره‌بردار شوند. به عبارت دیگر جبر محیطی و شرایط نامساعد اقتصادی زارع، می‌تواند محرک بسیار قوی برای بروز رفتار ناپایدار شود. به عنوان مثال خشکسالی و نبود یا کمبود آب برای کشت و کار می‌تواند تا حدی معیشت خانوار بهره‌بردار را تحت تأثیر خود قرار دهد که وی مجبور شود برای تأمین هزینه‌های خانوار دست به هر

3. Engle et al.

4. Fentona et al.

1. Ibitayo

2. Raffiee

مالکان به عمل آید تا از نزدیک با پیامدهای این رفتار ناپایدار آشنا شوند.

همچنین بر اساس گزارش‌ها و یادداشت‌های میدانی جمع‌آوری شده گروهی از بهره‌برداران دارای «رفتار ناپایدارانه دنباله‌رو» می‌باشند. این افراد که درصد قابل‌توجهی از افراد را در مطالعه به خود اختصاص داده‌اند به نظر می‌رسد رفتار آنها ریشه در راحت‌طلبی و یا اعتماد بیش حد از آنها به فرد پیشوا و الگو دارد. به عبارت دیگر تعدادی از کشاورزان تنها به دلیل برخورداری از روحیه راحت‌طلبی ترجیح می‌دهند که بر اساس روال و عادات مرسوم خود عمل نمایند و در این راستا هیچ‌گونه اطلاعات جدیدی را جستجو نمی‌کنند. این‌گونه افراد راحت‌طلب راه و روش تولیدی خود را مطابق با روش تولیدی بهره‌برداران با ماهیت کاری مشابه قرار می‌دهند. گروهی دیگری از این افراد، بهره‌بردارانی هستند که به افراد خاص مانند رهبران محلی، مهندسان کشاورزی و ... اعتماد کامل داشته و روش تولیدی خود را مطابق با اقدامات آنان انجام می‌دهند. لازم به ذکر است که این گروه از بهره‌برداران بر عقاید بورتون (۲۰۰۴) در خصوص نقش ارزش‌های اجتماعی در رویکردهای رفتاری، مهر تأیید می‌گذارند. به نظر می‌رسد تغییر این رفتار نیازمند تلاش بیشتری نسبت به سایر رفتارهای شناسایی شده می‌باشد چراکه منشأ این رفتار منشأ بیرونی داشته و شناسایی این افراد الگو و ارزش‌های اجتماعی کاری بسیار پیچیده، زمان‌بر و هزینه‌بر می‌باشد. در این خصوص توصیه می‌شود که این افراد کلیدی در سطح روستا شناسایی شوند و برنامه‌هایی جهت تغییر دیدگاه و نگرش آنها به اجرا درآید.

تحلیل موشکافانه یافته‌ها حاکی از آن است که رفتار برخی از بهره‌برداران در زمینه ناپایداری به صورت خودسرانه می‌باشد. به نظر می‌رسد این‌گونه افراد بنا به دلایلی که برای خود آنها قابل‌قبول و توجیه‌کننده است، خواهان ادامه رفتار ناپایدارانه خود می‌باشند. اغلب این افراد بر این جمله تأکید دارند که چون نیاکان ما به این شیوه عمل نموده‌اند، ما نیز به همان شیوه عمل خواهیم کرد. از این رو اقدامات ناپایدارانه خود را منطقی تصور می‌کنند. در این رابطه می‌توان این تحلیل را ارائه داد که اگرچه همه اقداماتی که بهره‌برداران گذشته انجام داده‌اند، اکثراً جزء دانش بومی و باارزش هر ملتی محسوب می‌شوند اما توجه به این نکته هم لازم و ضروری است که امکان

بیشتری را کسب کند. بر اساس نتایج تحقیق عامل اصلی پایداری، عامل اقتصادی است زیرا این عامل دارای ارتباط مستقیم با عامل زیست‌محیطی و اجتماعی است، ولیکن پایداری اقتصادی، نظام بهره‌برداری در وضعیت ناپایدار قرار دارند. به عبارت دیگر میان میزان درآمد و ساعات کار افراد تعادل وجود ندارد. افراد قادر به سرمایه‌گذاری برای گسترش و بهبود وضعیت مزرعه خود نیستند و از درآمد اندک به ازای فعالیت خود در یک فصل زراعی برخوردارند. محققانی همچون عباسی زاده قنواتی و همکاران (۲۰۱۲) و شوشتریان و همکاران (۲۰۱۰) به نقش تأثیرگذار این عامل در ایجاد تصمیم‌گیری‌ها و رفتار ناپایدار در بهره‌بردار اشاره نموده‌اند. توجه به این اقدامات از چندین جنبه حائز اهمیت است. اول آنکه حرص و ولع زارع برای بهره‌برداری بیشتر- زمانی که هیچ‌گونه فقر مالی وجود نداشته باشد - را به سختی می‌توان کاهش و کنترل نمود. به نظر می‌رسد این‌گونه بهره‌برداران را نمی‌توان با ارائه پیشنهادهایی به‌جز با شیوه‌های درآمدزا متقاعد نمود. از این رو تشویق و ترغیب این افراد به محصولات نقدی و یا کشت محصولات ارگانیک (که عموماً درآمد بیشتری دارند) شاید یکی از اقداماتی باشد که بتوان به این نوع از بهره‌برداران توصیه نمود. دوم این که چندشغله بودن بهره‌بردار اگرچه امتیاز مهمی در مدیریت ریسک محسوب می‌شود اما این اقدام باعث تقسیم شدن انرژی زارع در بخش‌های مختلف شده و به دنبال آن کاهش بهره‌وری در بخش کشاورزی را سبب خواهد شد؛ بنابراین تأمین منافع این افراد باید در بخش کشاورزی به‌گونه‌ای صورت بگیرد تا بهره‌بردار مرفه سرمایه‌گذاری‌های خود را به سمت بخش‌های دیگر سوق ندهند. دیگر آنکه اجاره دادن اراضی به افراد غیربومی‌ای که تنها به دنبال کسب درآمد بیشتر از اراضی اجاره شده هستند، می‌تواند در بلندمدت پیامدهای منفی بسیاری برای زمین به همراه داشته باشد. در این راستا آگاه نمودن مالکان از پیامدهای اجاره‌داری می‌تواند در کاهش این رفتار بسیار مؤثر واقع شود. از آنجا که رفتار پایداری و حفاظت محیط‌زیستی روستائیان بر مبنای تئوری رفتار برنامه‌ریزی شده است بنابراین سازوکارهای ترویجی سطح دانش و آگاهی روستائیان را افزایش می‌دهد. از این رو پیشنهاد می‌شود که برای کشاورزان موردنظر کلاس‌های آموزشی و ترویجی یا جلسه ملاقات و دیدار با اجاره‌داران و

نقش تأثیرگذاری در این زمینه داشته باشند. از این رو در کنار ارائه اطلاعات، برگزاری کلاس‌های آموزشی-ترویجی و یا حتی رسانه‌های انبوهی باید به متغیرهای میانجی نیز توجه لازم مبذول شود. محرک‌ها، شرایط و عوامل بیرونی که سبب ترغیب بهره‌برداران به بروز نوع خاصی از رفتار ناپایدار شده است. در این راستا، به قطع یقین دولت با سیاست‌های کنونی، برنامه‌های یک‌طرفه و از بالا به پایین خود نه تنها قادر به بهبود پایداری در بخش کشاورزی بلکه خود محرکی در جهت افزایش ناپایداری است.

رفتار ناپایدار رقابتی و انحصارگرا از دیگر رفتارهای شناسایی شده در بستر مورد مطالعه بود. بر طبق این یافته رقابت منفی، چشم‌وهم‌چشمی و روحیه فردگرایی تأثیر به‌سزایی در شکل‌گیری این رفتار دارد. بر اساس تحلیل صورت گرفته از لایه‌های اطلاعاتی عمیق به دست آمده از بستر پژوهش، اگرچه این رفتار در حال حاضر در مکان ۷ ام از بین ۸ رفتار شناسایی شده از لحاظ شیوع رفتار قرار گرفته است، اما این گونه از رفتار ناپایداری با مدرن شدن جامعه بیشتر از این مقدار نیز دیده خواهد شد. قناعت‌پیشه^۱ (۲۰۰۵) نیز تأیید می‌نماید، در فرهنگ مدرن ما رقابت بین افراد جنبه مهمی از فعالیت‌های زندگی را تشکیل می‌دهد در بعضی از موقعیت‌های رقابتی مانند رقابت فردی، هدف افراد نه تنها برنده شدن بلکه به دست آوردن نتایج و دستاوردهای اضافی همچون پاداش مادی است. در این گونه شرایط و موقعیت‌های پیچیده که در آن افراد تحت فشار و کنترل با یکدیگر رقابت می‌کنند، عدم توجه به کیفیت واقعی کار، بدبینی، جلب توجه دیگران، خود-درگیری، چشم‌وهم‌چشمی، ظاهرسازی، خصومت، سرزنشگری، منفی-بافی، اعتقاد به بهتر بودن کار خود از کار دیگری و نه شایسته‌تر بودن آن و انواع رفتارهای تهاجمی برای شکست دادن حریف مشاهده می‌شود. بدیهی است در چنین موقعیتی روحیه‌ی تأکید بر «من» در جامعه نیز تقویت خواهد شد و سرمایه اجتماعی رو به افول خواهد گذاشت و جامعه به سمت فردگرایی بیشتری سوق پیدا خواهد نمود. از این رو انتظار می‌رود در آینده شاهد رشد بیشتر این نوع رفتار ناپایدار در بین بهره‌برداران زراعی باشیم.

تکرار یک رفتار اشتباه نیز در بین نیاکان ما وجود داشته است و چه بسا این رفتار که ریشه در گذشته دارد یک رفتار ناپایدار تلقی شود. به‌طور کلی در رابطه با این افراد خودسر، شاید بتوان این گونه استدلال نمود که در جهت کاهش این رفتار باید اولاً دلایلی که این افراد جهت ادامه رفتار خود دارند را شناسایی نمود، ثانیاً تمامی این دلایل را به‌صورت علمی و مستدل مورد مطالعه قرار داد تا بتوان با ارائه جواب‌های منطقی، احتمال بروز این رفتار را تا حدی تعدیل نمود و دیگر آنکه، همان‌طور که محققان مختلف (Läpplé & Kelley, 2013; Fisher et al., 2013; Bagozzi et al., 2014; Yazdanpanah et al., 2014; Borges & Lansink, 2016) اشاره کرده‌اند، نگرش مثبت به یک اقدام می‌تواند در شکل‌گیری و تقویت آن رفتار تأثیر بگذارد. این نگرش مثبت می‌تواند سبب شود که فرد از تئوری اقدام منطقی پیروی نماید و در مورد رفتار مورد نظر هیچ‌گونه استدلالی نداشته باشد. از این رو می‌توان این گونه توصیه نمود، اکثر قریب به اتفاق رفتارهای خودسرانه به دلیل وجود نگرش مثبت بهره‌بردار به آن می‌باشد، لذا باید برنامه‌های روان‌شناختی مهندسی شده بلندمدتی برای بهره‌برداران تنظیم نمود تا بتوان این نگرش را به طور تدریجی تغییر داد. با شناخت این رفتارها، در جهت حرکت به سمت پایداری گام برداشت. به‌طوری که تغییر رفتار کشاورزان و بهره‌برداران کشاورزی بیشترین منافع زیست-محیطی را به دنبال دارد.

از دیگر رفتارهای ناپایدار شناسایی شده در بین بهره‌برداران مورد مطالعه «رفتار ناپایدار ناآگاهانه» بود. این رفتار ریشه در بی‌اطلاعی و کم‌سوادی بهره‌بردار دارد و می‌تواند هزینه‌های سنگینی را به خانواده وی وارد نماید. قاسمی و کرمی (۲۰۰۹) و قربانی و حسین زاده (۲۰۱۱) در پژوهش خود به اهمیت منابع اطلاعاتی و دسترسی به آنها در کاهش رفتار ناپایدار اشاره کرده‌اند. در نگاه اول شاید این گونه به نظر برسد که تقلیل این رفتار از بین رفتارهای شناسایی شده از سهولت و امکان-پذیری بیشتری برخوردار باشد اما برطرف نمودن و تعدیل این رفتار نیز کاری بسیار سخت و پیچیده می‌باشد؛ چراکه همان‌گونه که نتایج حبیبی و مصطفی‌زاده (۲۰۱۷) نشان می‌دهد بین دانش و رفتار زیست‌محیطی ارتباط معناداری وجود ندارد و در این زمینه متغیرهای میانجی گر مهم دیگری از جمله ارزش‌های فایده‌گرایانه، مذهبی، طبقه اجتماعی، جنسیت و ... نیز می‌تواند

References

- Abasizadeh Ghanavati, M. S., Papzan, A. A., and Mirak Zadeh, A. A. (2012). "Analysis of Sustainability the Family Utilization Systems in Khanmabad Village, Kermanshah City". *Journal of Rural and Development*, 15 (3), 114-95. [In Persian].
- Adali Sardouei, M. (2011). "Measuring the sustainability of agricultural operations and factors affecting it in Jiroft township (Case Study: Rice, Potatoes and Tomatoes)". *Journal of Agricultural Economics & development*, 25(4), 459-468. [In Persian].
- Afshari, Z. Rezaeimoghaddam, K. And Ajili, A.I. (2014). "Analysis of Affecting Factors on Cotton Sustainability Behaviours: A Case Study of Isfahan Province". *Iranian Agricultural Extension and Education Sciences*, 10(2), 151-137. [In Persian].
- Aminizade, M. (2015). "Study of the Effects of Commercial -Tax Policies on Soil Eradication in Iran". *Master's Thesis, College of Economics and Agricultural Development*. University of Tehran.
- Arab Khadri, M. (2014). "An overview of the affecting factors on Water erosion of soil in Iran". *Journal Land Management*, 2(1),17-26. [In Persian].
- Aslanisanghdeh, B. (2012). "Agricultural Sustainability Measurement with Emphasis on Water and Soil Resources (Case Study: Rezvanshahr City)". *Master's thesis in Geography and Rural Planning, College of Geography and Planning, Department of Geography and Rural Planning, Isfahan University*. [In Persian].
- Bagozzi, R. P., Wong, N., Abe, N. & Bergami, M. (2014). "Cultural and situational contingencies and the theory of reasoned action: Application to fast food restaurant consumption". *Journal of Consumer Psychology*, 9(2), 97-106.
- BiancoBorges, J. A. R. & Lansink, A. G. O. (2016). "Identifying psychological factors that determine cattle farmers' intention to use improved natural grassland". *Journal of Environmental Psychology*, 45, 89-96.
- Bos, M. G., Bosch, H.V.D., Diemont, H., Keulen, H.V., Lahr, J., Meijerink, G. & Verhagen, A. (2007). "Quantifying the sustainability of agriculture". *Journal of Irrigation and Drainage Systems*, 21, 1-15.
- Burton, R. J. F. (2004). "Reconceptualizing the behavioural approach in agricultural studies: a socio-psychological perspective". *Journal of Rural studies*, 20, 359-371.
- Canas, J. A., Bunch, L., Novak, J. D. & Reiska, P. (2013). "Cmapanalysis: an extensible concept map analysis tool". *Journal for educators, teachers and trainers*, 4(1), 36-46.
- Chen, H., Shivakoti, G., Zhu, T. & Maddox, D. (2012). "Livelihood sustainability and community based co-management of forest resources in China: Changes and improvement". *Environmental Management*, 49(1), 219-228.
- Daae, J. & Boks, C. A. (2014). "Classification of user research methods for design for sustainable Behaviour". *Journal of Cleaner Production*, 106,680-689.
- Engle, N.L., Bremound, A.D, Mlone, E.L. & Moss, R. H. (2014). "Towards a resilience indicator framework for making climate change adaption decision". *Mitigation and Adaptation Strategies for Global Change*, 19(8), 1312-1295.
- Fentona, M., Geiselhartb, S., Rohlinga, E. J. & Hemleben, Ch. (2000). "Aplanktonic zones in the Red Sea". *Marine Micropaleontology*, 40, 277-294.
- Fisher, W. A., Kohut, T., Salisbury, C. & Salvadori, M. I. (2013). "Understanding human papillomavirus vaccination intentions: Comparative utility of the theory of reasoned action and the theory of planned Behaviour in vaccine target age women and men". *Journal of sexual medicine*, 10(10), 2455-2464.
- Ghasemi, S. & Karami, A. A. (2009). "Attitudes and Behaviours of greenhouse owners in Fars province regarding the use of chemical pesticides in greenhouses". *Journal of Agricultural Economics and*

- Development". *Agriculture Sciences and Technology*, 23(1), 40-28. [In Persian].
- Ghenaatpishe, A. A. (2005). "Comparing the effect of individual competition, individual effort and group competition on academic achievement". *Journal of education and training*, 21(1), 168-131. [In Persian].
- Ghorbanipur, H. (2012). "Affecting Structures on the gardener's Behaviour in Khorramabad city to toward sustainable agriculture". *Master's Degree, Department of Agricultural Extension and Education, College of Agriculture, Shiraz University*. [In Persian].
- Ghorbany, m. And Hossein Zadeh, M. (2011). "Economic study of farmers' Behaviour in the use of animal fertilizers at farm level in Esfarrayen city". *Journal of Agricultural Economics and Development (Agriculture Sciences and Technology)*, 25 (3), 312-305. [In Persian].
- Habibi, F. & MostafaZadeh, S. (2017). "Investigating of Tourists Environmental Behaviours of Marivan Zariyar Lake". *Journal of Geography and Development*, (47), 184-163. [In Persian].
- Ibitayo. O. O. (2006). "Egyptian farmers' attitudes and Behaviours regarding agricultural pesticides: implications for pesticide risk communication". *Risk Analysis*, 26(4), 989-995.
- Karami, E. & Mansoorabadi, A. (2008). "Sustainable agricultural attitudes and Behaviours: a gender analysis of Iranian farmers". *Environ Dev Sustain*, 10, 883-898.
- Karimi Dehkordi, F., Jalalian, A., Mehnantkesh, A. & Honarjo, N. (2014). "The effect of slope position and land use change on mineralogy characteristics of clay soil and micro-morphology characteristics of soil in Lordegan area of Chaharmahal va Bakhtiari province". *Journal of Soil Management and Sustainable Production*, 4 (3), 1-32. [In Persian].
- Kiany Salmi, S. & Shaterban, M. (2018). "Analysis of social and cultural factors affecting the environment (Case study: Kashan)". *Journal of Environmental Education and Sustainable Development*, 6(2), 101-116. [In Persian].
- Kings, D. (2014). "Farmers' Understandings of Weeds and Herbicide Usage as Environmental Influences on Agricultural Sustainability". *Journal of Environmental Protection*, 5, 923-935.
- Kochaki, A. R., Nasiri Mahallati, M., Muradi, R. A. & Mansouri, H. (2013). "The zoning of sustainable development status in Iran and the presentation of sustainability strategies". *Journal of Agricultural Science and Sustainable Production*, 23 (4), 55-70. [In Persian].
- Läpple, D. & Kelley, H. (2013). "Understanding the uptake of organic farming: Accounting for heterogeneities among Irish farmers". *Ecological Economics*, 88, 11-19.
- Loloei, M., Zolala, F. & Razzaghi, A. (2014). "Farmers' Pesticide Using Behaviours: A Case Study on Pistachio Farms in Kerman, Iran". *Health Scope*, 3(2), 1-4.
- Madadi, A. & Nikpour, Sh. (2013). "Estimation of Soil Erosion and Sediment Production in the Zal River Basin by Using Pseic Method, Modified Pseic and GIS". *Journal Qualitative Geomorphology Research*, 2(1), 133-154. [In Persian].
- McMahon, M. & Bhamra, T. (2012). "Design Beyond Borders: international collaborative projects as a mechanism to integrate social sustainability into student design practice". *J. Clean. Prod*, 23, 86-95.
- Menatyzadeh, M. Zamani, Gh. H. And Karami, A. A. (2014). "Modeling the environmental Behaviour of farmers in Shiraz whit using the theory of value-belief- stress normative". *Research of Economics and Development Agricultural Iran*, 45 (4), 613-624. [In Persian].
- Ministry of Agricultural Jihad. (2014). "Statistical Yearbooks". *Place of publication: Ministry of Agricultural Jihad*

- Statistics and Information Center*. [In Persian].
- Muller, S. (1998). "Evaluating the Sustainability of Agriculture, the Case of the Reventado River Watershed, Costa Rica". *TÖB Publication*.
- Noroozi, M. & Hayati, d. (2015). "Effective Structures on Rural Sustainable Livelihoods from Perspective Farmers' Kermanshah Province". *Journal of Agricultural Extension and Education Iranian*, 11 (1), 144-127. [In Persian].
- Praneetvatakul, S., Janekarnkij, P., Potchanasin, C. & Prayoonwong, K. (2001). "Assessing the sustainability of agriculture, A case of Mae Chaem Catchment, northern Thailand". *Environment International*, 27, 103-109.
- Prrety, N. J. (1995). "Regenerating agriculture, policies and practice for sustainability and self-reliance". *Earthcan Publication Limited, London*.
- Rafiee, M. (2014). "Investigating Affecting Factors in Soil Health and Fertility and Producing Good Crop". *Journal of Agricultural Engineering and Natural Resources*, 43, 25-20. [In Persian].
- Raksanam, B., Taneepanichskul, S., Siriwong, W. & Robson, M. G. (2012). "Factors Associated with Pesticide Risk Behaviours among Rice Farmers in Rural Community, Thailand". *Journal of Environment and Earth Science*, 2(2), 32-39.
- Ribes, A. C. D. & Sumner, D. (2007). "Role of farm programs in environmental sustainability of agriculture". *Briefing Paper prepared for the AAAS meetings, San Francisco*.
- Safa, L., Mangeli, N. & Ganj khanlo. M. M. (2018). "Affecting Factor on Villagers' Pro-environmental Behaviour in Khodabandeh Country Based on Theory of Planned Behaviour". *Quarterly Journal of Environmental Education and Sustainable Development*, 6(2), 69-81. [In Persian].
- Shooshtarian, A., Zibaiy, M. & Soltani, Gh. R. (2010). "A Study on the Sustainability of Agronomic Systems with Regard to Economic and Environmental Objectives: A Case Study in Kamfirooz Region of Fars Province". *Agricultural Economics*, 4 (4), 28 -1. [In Persian].
- Sojasi Qeidari, H., Sadeghloo, T. & Palooch, M. (2013). "Prioritization of sustainable rural livelihood development strategies: Combination of fuzzy Topsis (Case study: Khodabande, Iran)". *Journal of Rural Development*, 2(1), 85-110. [In Persian].
- Veisi, H. (2018). "Factors Influencing the Environmental Behaviour of Farmers: A Case Study in Greenhouse Cucumber Production Systems". *Journal of Environmental Education and Sustainable Development*, 6(3), 23-36. [In Persian]
- Wiernik, B.M., Ones, D.S. & Dilchert, S. (2013). "Age and environmental sustainability: a meta-analysis". *Journal of Managerial Psychology*, 28 (7/8), 826-856.
- Yazdanpanah, M., Hayati, D., Hochrainer-Stigler, S. & Zamani, GH. (2014). "Understanding farmers' intention and Behaviour regarding water conservation in the Middle-East and North Africa: A case study in Iran". *Journal of environmental management*, 135, 63-72.